

Fotograf Gallery

UVOLNĚNÉ ATOMY

Vojtěch Radakulan

Martin Netočný

Anaïs Tondeur

22. 1. – 11. 4. 2023

Záhry po zjištění, že jádra atomů jsou dosud nerozpoznanými rezervoáry energie, se objevily snahy tento zdroj ovládnout a zužitkovat. Ve stínu hrůzy z jaderné pumy se v padesátých letech rozvíjel výzkum atomových elektráren a postupně se nově objevená síla začala využívat pro mírové účely.

I osmdesát pět let poté, co jsme poprvé rozštěpili: y uranové jádro, je naše každodennost formována modernistickými vizemi a jejich důsledky. Jaderná energie tvoří podstatnou část českého energetického mixu (v roce 2021 šlo o 40 %), posedlost atomovými katastrofami zajišťuje diváctvo streamovacím platformám a vodní přehrady v blízkosti chladících věží zásadně utváří naši krajinu.

Výstava Uvolněné atomy vychází od avantgardní fascinace zviditelněním a využitím neviditelného, zpřítomňuje naděje i obavy spojené s atomovou energií a skrze zkoumání nedávné historie se snaží najít kořeny našeho současného vztahu k jádru.

Roku 1947 vyšla v Praze kniha *Uvolněné atomy*, která vysvětluje, „co se skrývá za vynálezem atomové pumy, jaká je vědecká podstata tohoto vynálezu, jaký je jeho význam a jaké perspektivy otvírá“. Její autor, Vilém Santholzer, působící tehdy na ministerstvu zdravotnictví, se ve dvacátých letech věnoval zviditelňování radioaktivního záření v mlžné komoře, krátce působil v laboratoři Otto Hahna a Lise Meitner a navíc byl v kontaktu s pražskou i brněnskou avantgardou. Jeho fotografie pořízené pro vědecké účely se mimo jiné dostaly i na stránky brněnského časopisu *Pásmo*, kde spolu s reprodukcemi soudobých soch, maleb, budov či strojů zachycovaly vizualitu moderní doby.

Právě zájem o vědeckou fotografii byl ve dvacátých letech pro avantgardní prostředí symptomatický. Představovala totiž jednu z možných cest, jak se odpoutat od dosavadní umělecké tradice. Rentgenogramy i fotografie radiového záření pak avantgardisty:ky zaujaly nejen mimořádnou vizuální působivostí, ale i svou schopností **zobrazit realitu novým způsobem a odhalit její jinak nepřístupné úrovně**.

***

Avantgardní fascinace tímto zviditelňováním se ve výstavě zpřítomňuje díky *Active Others* **MARTINA NETOČNÉHO**. Netočný pro výstavu autorsky nafotil stránky vybraných historických knih a časopisů a v jeho sérii se Moholy-Nagyovy rayogramy* setkávají s rentgenogramy, otisky radioaktivity ve fotografických vrstvách i s fotografiemi zachycujícími záření zviditelněné v mlžné komoře.

Fotografie stála u objevů rentgenového záření i radioaktivity a nadále zůstala s jejich vědeckým zkoumáním úzce spojena. První rentgenogram pořídil Konrad Wilhelm Röntgen na sklonku roku 1885 – očima nezachytitelné paprsky X zanechaly stopy na fotografické desce a zviditelnily vnitřní ustrojení ruky Röntgenovy ženy, Anny Berthy Ludwig. Henri Becquerel se na základě tohoto objevu pustil do výzkumu uranových solí (světélkujících podobně jako trubice emitující rentgenové záření) a v roce 1886 za pomoci fotografie objevil radioaktivitu.

Netočný vědecké snímky a Moholy-Nagyho rayogramy doplnil pohledy do knih z raných osmdesátých let. **Alfa záření a zviditelněná nitra živočichů a vnitřky skořápek jsou tak prezentovány na pozadí fotografií divokých prasat a jedlých i jedovatých hub**. Zdánlivě náhodné setkání iniciovala

* Rayogram (běžněji fotogram) je fotografická technika, při které obraz vzniká bez použití fotoaparátu. Zachycované předměty jsou položeny přímo na/nad fotografický papír, který je následně exponován, vyvolán a ustálen. Označení rayogram odkazuje na Man Raye, který tuto techniku (stejně jako László Moholy-Nagy) zhusta užíval, nikoli na rentgenové paprsky (X-Rays). Používat tento pojem jsem se rozhodla především v návaznosti na vystavenou sérii Anaïs Tondeur a vzhledem k vizuální podobnosti rayogramů a radiogramů.

Netočného návšteva ve Státním ústavu radiační ochrany, kde mimo jiné dlouhodobě monitorují obsah radionuklidů ve vodě a potravinách. **Právě vzorky těl hub a divoké zvěře obsahují nejvyšší koncentrace těchto částic, aniž by to při běžném pohledu bylo jakkoliv zaznamenatelné.** V druhé části *Active Others* se Netočný ve fotografiích menšího rozměru zaměřil na detaily olověného stínění měřících přístrojů. Přístroje překládají smysly nepostihnutelnou radioaktivitu do uchopitelných a využitelných grafů a čísel, zatímco olovo vzorky izoluje od okolního prostředí a minimalizuje tak nepřesnost měření.

***

K počátkům vědecké fotografie stejně jako k tématu radioaktivity se vztahuje i *Černobylský herbář* **ANAÏS TONDEUR**. Umělkyně od roku 2011 pokládá ozářené rostliny z vyloučené zóny na světlocitlivý papír, **příčemž se tématu zviditelňování dotýká hned na několika úrovních.** V první řadě jí jde o **nepřímé zachycení tragédie jako něčeho principiálně nezachytitelného.** Prostřednictvím rostlinných těl přemýšlí „o jaderné katastrofě v návaznosti na její etymologii jako o převratu, rozvratu, jehož je Černobyl znamením“.

Černobylský herbář aktuálně čítá 36 rayogramů, jeden za každý rok od černobylské katastrofy. V roce 2019 se do **vizualizace plynoucího času** propalo aktuální dění – pandemie covidu-19 zabránila Tondeur v přístupu k nové rostlině a umělkyně tak použila druhý fragment série jako negativ k vytvoření nového tisku. A když v roce 2022 začali ruští vojáci kopat zákopy v radioaktivní půdě vyloučené zóny, pokryla světlocitlivou vrstvu ozářenou zeminou.

Snímky prezentované na výstavě jsou reprodukcemi originálů, které jsou kvůli záření uchovávány v olověném boxu. Vystavená díla tak zastupují nedostupné rayogramy zpřítomňující uzavřenou oblast.

***

Polovina osmdesátých let prochází výstavou jako pomyslná dělící linie. Všechny Netočným dokumentované tiskoviny byly publikovány před černobylskou havárií a až na jednu výjimku odráží modernistický optimismus spojený s pronikáním do nových oblastí a ovládnutím jejich potenciálu. *Černobylský herbář* se naopak k tomuto projektu obrací kriticky a akcentuje jeho stinnou stránku a nebezpečí s ním spojené. **VOJTĚCH RADAKULAN** nás pak přenáší ke **konkrétním implementacím** plánu mírového využití atomové energie. Obě jeho prezentovaná díla se zabývají **českými atomovými elektrárnami** projektovanými na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let aspuštěnými pak s větším či menším časovým odstupem. Ve starším projektu *Nebula Core* se Radakulan postupně přibližuje k Temelínu. Atomová elektrárna nám rozsvěcí zářivky a nabíjí zařízení, i když o jejím fungování

máme často spíše mlhavou představu. Při pohledu zvenku se tak nabízí několik různých perspektiv – **atomové jádro se může ukazovat i jako toxický a potenciálně nebezpečný zdroj, nadpřirozená a nepochopitelná síla, či předmět skoro až náboženské úcty.** Umělec nakonec vstupuje do elektrárny a přes návštěvnické centrum proniká dokonce až do jejich vnitřností, samotného reaktoru, který nám zprostředkovává pomocí 3D modelů.

Zelený kámen vychází z historiky o bývalém kulaku Plíškovi a jeho atomových kamnech.

Ještě před zatopením Dalešického údolí a spuštěním Dukovan vzal pantáta Plíšek historiky o topení atomem vážně a rozhodl se spustit vlastní atomová kamna. Smolince (rudu uranu a radia) prý nasbíral na překladišti u Okříšek, stejně jako ti, kdo si jím plnili sklepy, aby zamezili klíčení brambor a světélkováním usnadnili orientaci v temných prostorách. Plíšek kamna náležitě roztopil, po dřevě je naložil uhlím, pak koksem a nakonec smolincem. Když ráno kamna ještě žhnula, pochvaloval si pantáta, jak na to vyzrál.

Povídá se dokonce, že rakouští Zelení v té době, ještě před spuštěním elektrárny, naměřili v okolí zvýšený radioaktivní spad. Jestli je to skutečně tak a jestli na to měly vliv atomy uvolněné pantátou Plíškem, už náš vypravěč potvrdit nemohl.

Radakulan na základě tohoto příběhu a dalších vyprávění o zatopeném mlýně na dně Dalešické přehrady, kde zahradě prý rostl růžový rybíz, vytvořil interaktivní instalaci. Skrze interakci s neživým kamenem odpovídáme na řadu otázek a naše rozhodnutí ovlivňují podobu krajiny našeho příběhu. **V herní nadsázce se zde zhmotňuje ambivalence celého projektu mírového využití atomové energie.** Zůstane kámen ukrytý pod zemí, atomy ve smolinci a klíčky v bramborách, anebo odmítneme zimu, zatopíme údolí a necháme mlýn s rybízem zmizet pod hladinou?

***

Fotografie a instalace Netočného, Tondeur i Radakulana se dotýkají modernistického uvolnění energie ukryté v atomech a jejího využití k budování lepší budoucnosti. Budoucnosti, kterou dnes žijeme a která se zblízka tak zářná nezdá. Vystavená díla přitom nejsou obrácena do minulosti, právě naopak – skrze zkoumání nedávné historie se vztahují především k naší současnosti a svým způsobem i k otázce, jakou minulost budeme jednou představovat.

Seznam děl:

Martin Netočný, Active Others, 2023

Foto © Martin Netočný-Ústav dějin umění AV ČR v.v.i.
digitální tisk

Vojtěch Radakulan, Nebula Core, 2016

3D animované video, instalace

Vojtěch Radakulan, Zelený kámen, 2023

interaktivní počítačová grafika, instalace

Anaïs Tondeur, Černobylský herbář, od 2011

36 rayogramů, pigmentový tisk na papíře

Kurátorka vystavy: Viktorie Vitů
Produce: Pavel Matěj
Technická produce: Jakub Prašivka, Jakub Tulinger
Marketing, komunikace: Jan Hladonk
Sociální sítě: Tereza Vacková
Ředitelka spolku Fotograf: Markéta Kinterová
Fundraisign & executive manager: Marie Rozmánková
Korektury: Reena Sattar

Historku o atomových kamnech bývalého kulaka Plíška nám vyprávěl Zdeněk Kratochvíl.

Poděkování: Cristina Ferraiuolo, Markéta Kinterová, Zdeněk a Marie Kratochvílovi, Jan Maštera, Vojtěch Märč, Tereza Rudolf, Michal Sloboda (Státní ústav radiační ochrany, v. v. i.), Petr Tureček, David, Janek, Josef, Ondřej, Václav a Milena

Doprovodné programy

30. 3., 18:00 – komentovaná kurátorská prohlídka

1. 4., 14:00 – workshop pro děti: fotogramy a radiogramy
pro školní (a jiné) skupiny: komentované prohlídky a navazující
workshopy zaměřené fotogramy a téma zviditelňování neviditelného
či na téma formování krajiny (na objednání)

Fotograf Gallery
www.fotografgallery.cz

Follow us
[@fotograf. zone](https://www.instagram.com/fotograf_zone)

Jungmannova 7
110 00 Praha 1

Projekt Fotograf Gallery je realizován s finanční podporou Ministerstva kultury České republiky a v roce 2023 je podporován grantem hl.m. Prahy ve výši 700 000 Kč.

MINISTERSTVO
KULTURY

spot.
HOME GALLERY

ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ
AKADEMIE VĚD
ČESKÉ REPUBLIKY, v.v.i.